

K problému individuí¹

Antonín Dolák

Institut mezioborových studií, Brno

Na začátek tohoto polemického článku si dovolím několik obecnějších myšlenek. Diskuze se zabývá také tím, co je a co není individuum: jaké je kritérium, které by to mohlo rozhodnout. Domnívám se, že je podstatný rozdíl mezi individuem, které bychom mohli nazvat instrumentální, a *individuem metafyzickým*. *Instrumentálním individuem* může být cokoli, co má formu logického či „gramatického“ individua, o čem se tedy něco vypovídá (figuruje jako logický či gramatický subjekt) ap. Může jím být Sherlock Holmes, galaxie nebo kvark. U instrumentálních individuí totiž nemáme jiná než formální kritéria, které by nám vymezily, co ještě individuem je, a co už nikoliv.

Jinak je to s metafyzickým individuem. To by mělo existovat nezávisle na našem myšlení či jazyce, mělo by být částí světa nebo jeho základem, rozhodně by se však mělo nacházet „ve“ světě. Kritérium určující, co je skutečně metafyzickým individuem, je však obsahové: logika, gramatika ani filozofie (dokonce ani určitá analytická metafyzika) nám ho poskytnout nemohou. Toto kritérium může poskytnout jedině věda. Jelikož však diskursy věd jsou do určité míry roztržštěné (a pokračující specializace vědních disciplín tuto propast prohlubuje), poskytují nám i diskursy biologie, sociologie nebo fyziky jen částečně metafyzická individua, spíše by se zde dalo hovořit o semi-individuích, o jakýchsi hybridech mezi individui metafyzickými a pouze instrumentálními. Nejblíže k vymezení skutečně metafyzických (tedy reálně jsoucích) individuí bude mít (pokud ji kdy dosáhneme) finální fyzikální teorie.

Fyzikalismus však často implikuje materialistický monismus, který je ovšem pro problematiku individuí jistě zajímavý. V této koncepci jsou všechna individua (až na jediné, jimž je hmota jako jediné skutečné individuum) pouze instrumentální: chápeme-li je nezávisle na jejich vztazích s ostatními „individui“ (tedy ve skutečnosti částmi je-

¹ Za cenné připomínky vděčím doc. Jiřímu Raclavskému.

diného individua), nedosahujeme skutečného poznání. Ponořme se nyní ale přímo do diskuze.

Budu zde reagovat zejména na poslední Sousedíkův článek Sousedík (2011). Diskutuje se v něm věta:

(1) Hodinky Pavla Tichého jsou vyrobeny ve Švýcarsku.

Tichý podle Sousedíka tvrdí, že věta je o intenzi (individuovém úřadu), protože kdyby byla o individuu, nikdo by jí nerozuměl, přitom jí ale evidentně rozumí každý. Sousedík, pokud mu dobře rozumím,² oponuje, že větě rozumí každý právě proto, že je o individuu.

Zde by bylo na místě zeptat se: mohu rozumět větě mluvící o konkrétním individuu, i když s ním nemám russellovskou bezprostřední obeznámenost? Otázku lze reformulovat: mohu individuum poznat jinak, než na základě bezprostřední empirické obeznámenosti? Nabízí se banální odpověď: jistě, na základě popisu. Jenomže popis mi poskytne o individuu jen obecné vlastnosti, které má, či obecné relace, ve kterých se nachází. Nepoznám tedy specifitu daného individua, poznám jen některé jeho znaky, které má společné s jinými individui. O něm samotném se však nedozvím vůbec nic (neznám jeho „individuální formu“). Vyloučíme-li jako silně kontraintuitivní karteziánskou možnost, že o nějakém individuu (třeba o Bohu) máme poznání apriorní, zbývá nám už jen ona bezprostřední empirická obeznámenost s individuem.

Sousedík tvrdí, že běžní uživatelé vyslovující větu (1) si myslí, že hovoří o „hodinkách jakéhosi Pavla Tichého“ (Sousedík 2011, 63). Z toho zřejmě vyvozuje, že si myslí, že hovoří o konkrétním kousku kovu, o konkrétním individuu. Ve skutečnosti však na konkrétní kousek kovu nepomyslí (rozhodně ne na ten, který patřil Tichému), protože ho nikdy neviděli. Mohou pomyslet na jiný kousek kovu (třeba na svoje hodinky) a říci si, že se snad podobá Tichého hodinkám. Nic z toho však neví a ani nemohou vědět jistě. Jediné, o čem mají povědomí, je právě jen to, že se jedná o nějaké hodinky patřící někomu, tedy o (individuové) intenzi. Že tomu tak skutečně je, by ukázal jednoduchý test: kdybychom před ně položili deset hodinek, z nichž jedny by byly ty Tichého, nedokázali by je poznat. Jak tedy mohou hovořit o něčem, co neznají a nerozpoznají?

² Sousedík mi vytýká, že se asi v jeho a Maternově argumentaci dobře neorientuji, což, jak tedy alespoň doufám, není pravda.

Sousedík dále opět hovoří o nehomogenním univerzu (Sousedík 2011, 64), které by kromě reálných zahrnovalo i individua fiktivní. Podíváme-li se na danou problematiku poněkud z nadhledu, můžeme si položit otázku: k čemu by takovéto nehomogenní univerzum bylo vlastně dobré? Proč do univerza, tedy souhrnu toho, *co skutečně existuje*, zahrnovat to, co už podle názvu *skutečně neexistuje*? Metafyzice by mělo jít o jsoucí nebo o to, co by být mohlo, nevím však, proč by jiná disciplína než literární věda měla činit svým oborem to, co je evidentně vymyšlené, tedy co není skutečným individuem. Neskutečné neboli fiktivní individuum je z tohoto pohledu kontradiktorní pojem.

Sousedík dále interpretuje Tichého „odvysvětlení“ fiktivních jsoucenc, která podle Sousedíka u Tichého plní funkci libovolných individuí typu proměnné v matematice.³ Sousedík namítá, že ve fiktivních diskurzech každé individuum je naprosto jedinečné a odlišné od ostatních, není libovolné či zaměnitelné. Souhlasím; ale s tím, ona fiktivní individua mohou být např. v reálném světě neobsazeným individuálním úřadem, k jehož zastávání je třeba mít specifickou a unikátní kolekci vlastností (rekvizit). Tímto pojetím se zachová specifita fiktivních „individuí“, zároveň se však vyhneme tomu, abychom je pokládali za individua. Vždyť individuem je jen to, co skutečně je, nikoliv to, co nejenže není, ale ani být nemůže, protože je každému jasné, že je to pouze vybájené.

Sousedíkova druhá výtku proti Tichého teorii spočívá v tom, že fiktivní individua, která nikdy nemohou být obsazena, jako mluvící Freda Mravenec nemohou mít v Tichého teorii, jde-li o jakési „proměnné“, svůj obor proměnnosti. Na to je odpověď snadná: Ferda Mravenec je individuový úřad, který snad v žádném možném světě (formulováno méně zavádějícím způsobem: v žádné možné situaci tohoto světa, protože snad žádné světy mimo ten náš neexistují) nebude obsazen. I když snad v některém přece: třeba nějaký filozof jazyka naučí mluvit i mravence.

Zaujala mě třetí Sousedíkova kapitolka, kde se věnuje kontingenci. Předně se domnívám, že existence u individuí jistě „něčím“ je, i když to není vlastnost, protože nevymezuje jejich esenci. Je to „něco“ od

³ Doporučuji v této souvislosti Raclavského nový příspěvek do této diskuze Raclavský (2011). Jeho článek precizním a originálním způsobem mnohé osvětlil, a myslím si, že nejen mně.

vlastnosti kategoricky odlišného, přece však to nemůžeme zavrhnout jako pouhé nic. V transparentní intenzionální logice je existence individuí triviální (samozřejmou) vlastností, protože univerzum diskurzu (tedy množina individuí) je zde dané a priori. V jiné ontologii může však být existence individuí netriviální záležitostí. I tato ontologie však bude stát před problémem, zda hledáme skutečně existenci individua, nebo spíše jen (ne)obsazenost individuového úřadu (neboli zdali se jen neptáme, zda určitému konkrétnímu popisu někdo či něco odpovídá).⁴

Sousedík však tvrdí, že existence je nahodilou vlastností individuí. Otázkou je, zda je toto pojetí náhody ve shodě s dnešním fyzikalistickým diskursem. Neodporuje indeterminismu kvantové fyziky, ale tam je nahodilostí myšleno něco docela jiného, než co myslí Sousedík. Fyzika subatomárních částic ve svém standardním modelu hovoří o tom, že některé reakce mikročástic nemají příčinu, Sousedík však hovoří o tom, že jsoucna tohoto světa jsou jen nahodile, tedy je možné, aby nebyly, neexistují nutně. Pokud chce Sousedík říci jen to, že jsoucna jsou pomíjivá, vznikají a zanikají, má pravdu. To mě však po Tomášově cestě nedovede k nutnému Bohu, zcela postačuje nutná (nebo snad jen dlouho přetrvávající a všelijak se transformující) hmota. Obraz světa, který nám předkládá dnešní kvantová fyzika, zcela překračuje tomistické či aristotelické distinkce typu „nutné/nahodilé“. Ukazuje se, že jde jen o abstrakce z každodenního makrosvěta, který nemá s mikrosvětem a ani s megasvětem (jak ukazují fyzikální kosmologie) mnoho společného.

Institut mezioborových studií
Veveří 111
602 00 Brno
Česká republika
antonin.dolak@imsbrno.cz

LITERATURA

- DOLÁK, A. (2010a): Univerzum je existenčně homogenní. *Organon F* 17, č. 2, 233–234.
- DOLÁK, A. (2010b): Individua vs. intenze. *Organon F* 17, č. 3, 369–373.
- RACLAVSKÝ, J. (2011): Sémantika jmen ve fikci: obhajoba a rozvinutí Tichého koncepcie. *Organon F* 18, č. 1, 72–83.
- SOUSEDÍK, S. (2011): Odpověď mým kritikům. *Organon F* 18, č. 1, 62–68.

⁴ Více k tomu Dolák (2010a) a (2010b).